

Een Hollander vanonder het cybermos

HANS BAETÉ, met dank aan Jaap Buis en Fred Dijks

Ook een interview kan bosgeschiedenis schrijven. Een vijftien jaar oud gesprek met Jaap Buis, doctor in de Nederlandse historia forestis, snijdt ontvlambare thema's aan, met name voor bossen op zand, zoals bij ons in de Kempen. Dit bosverhaal werd voor u van het internet gehaald en tot één pagina herwerkt.

Het wonderlijke van bomen is dat ze groeien, maar zo langzaam dat ze meestal mensen overleven. Het lijkt of ze er altijd waren en altijd zullen zijn. Maar ook bomen hebben geschiedenis. Bos is een veranderend landschap. Ziekte, storm, jacht, begrazing, oogst en oorlog laten het in de tijd bewegen. Wie zich met bos bemoeit, zit met het verleden en trekt een zware wissel op de toekomst.

Er is één belangrijke rode draad: bos is een spaarpot voor eigenaars. Hertogen die geld te kort kwamen om oorlogen te voeren, begonnen met houtverkoop en als dat niet voldoende opleverde, verkochten ze het hele bos voor de sloop. Toen de troepen van Willem de Zwijger tijdens de Tachtigjarige Oorlog in 1574 het Haagsche Bosch bevrijdden van de Spaanse bezetter, begonnen ze met tien keer zoveel hout te kappen als de bezetter ooit had gedaan. Twee jaar later wil de Vader des Vaderlands het hele bos verkopen om met het geld troepen te huren voor oorlog. Omstreeks 1820 probeert de 'verlichte koopman-koning' Willem I oorlogsschulden te vereffenen door kroondomeinen te gelde te maken (ook in 'België!').

Moraal van het verhaal: de overheid had bij bos en bomen, om het modern te formuleren, €-tekens in de ogen. En het is maar de vraag of dat ooit zal veranderen, zucht Buis. Omdat er zo weinig bos in Nederland was, bleef ook de wetgeving achter. Er was geen bos en als het aan de wetgevers lag, kwam dat er ook niet.

Wat van alle wetenschappelijke inspanningen overbleef, was de vage notie dat je woeste grond altijd nog met bomen kon beplanten als er niets anders op wilde groeien. Bosbouw werd het vangnet van de moderne ontginningspolitiek.

Voor de 'gewone mensen' is Buis milder. Ze kaptten bomen om huizen te bouwen, sprokkelden hout voor de haard, lieten varkens wroeten en runderen grazen. Ze plukten bessen en noten, hielden bijen en jaagden. Het houtgebruik voor het bouwen van huizen werd reeds vanaf de dertiende eeuw als grootste aanslag onderkend en rigoureus geregeld. Dit weerhield de mensen niet van hout – een eerste levensbehoefte – te stelen. In tijden van schaarste waren er gevechten op leven en dood tussen aangrenzende buurtschappen. Als je in je eigen gemeenschap stal en de ergste straf werd omgezet in een verbod op houtgebruik, dan stierf je van de kou.

Hoe veranderde het bosbeeld door de eeuwen heen? In goo moet het bos op zand in hoofdzaak eikenbos met berk zijn geweest (*Linde was toen al teruggedrongen, nvdv*). Er werden varkens geweid in aantallen die we ons op dit moment nauwelijks kunnen voorstellen. Jaap wijst naar een grote eik. Van de eikels van een paar bomen als die kun je één of anderhalf varken voeden. Als je dan in de archieven leest dat er honderden hebben rondgelopen, weet je hoe weelderig het bos geweest moet zijn.

Het beeld van de bloeiende heide met de eenzame herder treedt pas in de negentiende eeuw voor het eerst op. Op het netvlies van Jaap Buis verschijnt eerder een woestijn, met oorlog en armoede als al te menselijke aanstichters. Wat nog niet kon worden gekapt, werd door loslopend veen opgevreten.

De heide is vandaag 'vergrast'. De redenering is dat dankzij de zure regen grassen beter groeien dan heide. Maar misschien was heide in de achttiende eeuw wel vaker vergrast. Bovendien, bij de bloeiende heide horen schapen, die er op vele plaatsen nooit zijn geweest. Buis steekt er zijn hand niet voor in het vuur dat hier enkel zure regen in het spel is. Eén ding is zeker. In de Kaapsche Boschen staat het grondwater te laag voor een aantal bomen. In dertig jaar is het een meter gezakt. Vooral voor de beuken op de scheiding van zand en vochtige grond is dat rampzalig. Ze sterven, honderd jaar oud, terwijl ze minstens 250 kunnen worden. Ondertussen is hier in de omgeving nieuwbouw gezet waarvan de kelders zouden onderlopen als het grondwaterpeil weer zou stijgen.

Hét probleem in de bosbouw (en bij uitbreiding in de bosgeschiedenis) is het leggen van een duidelijke relatie tussen oorzaak en gevolg. De kernvraag luidt: is hier enkel sprake van correlatie, of ook van een oorzakelijk verband? Een simpel voorbeeld: alle mooie, grote eiken die de

Vanonder het mos



Nederlandse landschapsschilders vanaf de zeventiende eeuw schilderden, hebben dood hout in de top. Of die jongens hebben massaal bedrog gepleegd, of grote eiken hebben gewoon dood hout in de top.

Zeer tot de verbeelding spreekt het opstel waarmee Moreau de Jonnés in 1825 een prijs won van de Koninklijke Academie van Wetenschappen in Brussel. Hij concludeerde na bestudering van de Ardennen dat de mens door bosbouw in staat zou zijn regens op te wekken, de temperatuur te beheersen, winden te besturen, waterlopen in goede banen te leiden, bronnen te doen ontstaan, landbouw te bevorderen en 'kwade dampen uit te bannen'. Het lijkt fantastischer dan het is. de Jonnés legde wel degelijk belangrijke verbanden. In ieder geval was het hem duidelijk dat het verdwijnen van bos nog andere gevolgen heeft dan houtnood. Natuurlijk kun je je blind staren op oerbos dat hier in het jaar nul, letterlijk, zou hebben gelegen en waaraan Holland zijn naam zou hebben te danken. De betrokken Romeinse teksten maken echter geenszins duidelijk hoe dat bos eruit zag of waar het lag. Houtland is een mythe en wie de mythe tot ideaal verheft, plaatst zich in een Duits-romantische traditie. Buis, beschouwt u zich als natuurbeschermer? 'O, nee!' Dat is het verlangen naar een geïdealiseerd verleden, een nooit te realiseren toekomst. En de mensen willen geen

oerbos, maar een park. In 1576 kocht de Haagse burgerij het Haagsche Bosch van Willem van Oranje om te voorkomen dat het gekapt zou worden. Niet om er natuur te ontwikkelen, maar om er een park van te maken. Dat is nog steeds niet veranderd. De doorsnee Amsterdammer en Rotterdammer houden van beuken omdat je ertussen kunt voetballen. Wat ons overblijft is in goed overleg alle mogelijke belangen af te wegen. Laten we bovenal niet vergeten dat het bos in een opbouwfase zit (ook in onze Kempen). Bosbouwers doen in deze context soms aan netvliesplanning. Ze bekijken een bos en kunnen dan vrij makkelijk voor zich zien hoe zich dat bij een bepaalde aanpak zal ontwikkelen (foto). Maar netvliesplanning is niet mogelijk in de politiek. 'Hoe die zich zal ontwikkelen kan ik niet overzien. Ik ben zelf ook benieuwd hoe de Kaapsche Bosschen er als geheel over honderd jaar zullen uitzien. Helaas zal ik dat niet meemaken'.

Buis wijst op een grillig gevormde eik in de Kaapsche Bosschen, midden op een pad tussen twee naaldbossen. Aan de knikken zie je dat die eik honderd jaar geleden nog als hakhout is gebruikt, misschien was het wel een achtergelaten twijgje. Een knik in een eik van een eeuw, een wereld van duizend jaar. ■